

Fred och utveckling när tiden ömsar skinn

Ett samtal om upprustning, handelskrig och risken för ett 3:e världskrig

Diskussionsunderlag inför Sommarläger i Falun 3–6 juli Fred och Klimaträttvisa¹

Hans.Abrahamsson@globalstudies.gu.se

Kära vänner, Tack för inbjudan att delta i sommarlägret och att utifrån ett freds- och utvecklingsperspektiv få inleda ett samtal om Världsordningar och om de grundläggande orsakerna till att världen tycks ha blivit fullkomligt galen och hamnat upp och ner.

Det är nu exakt femtio år sedan då geopolitiska förändringar tvingade västvärlden till förhandlingsborden för samtal om en ny säkerhetsarkitektur liksom om en mer rättvis ekonomisk världsordning. USA hade lidit ett förödande nederlag i Vietnam och OPEC hade utmanat västvärlden genom att med sina prishöjningar påvisa världsekonomins sårbarhet.

För Sverige handlade frågan på den tiden (under 1970-talets första hälft) om hur Sverige som bäst skulle kunna bidra till en bättre värld. Minskade ekonomiska klyftor och miljöpåverkan samt stärkt europeiskt försvarssamarbete ansågs ligga i det svenska nationella säkerhetsintresset. Som neutralt och alliansfritt land spelade Sverige en viktig roll i det internationella samarbetet på alla områden – såväl för FN:s miljökonferens i Stockholm 1972, som under Helsingforskonferensen 1975 och under de samtal som rests inom FN:s generalförsamling vid samma tid av den alliansfri rörelsen när det gäller kraven på en ny internationella ordning (NIEO).

Den tiden är dessvärre förbi. Det senaste årtiondets geopolitiska förändringar har medfört att det politiska samtalet i stället helt och hållet kommit att handla om hur Sverige skall klara sig bättre i världen – inte minst för att skydda sig från det upplevda ryska hotet och Putinregimens imperiebyggande ambitioner. Ett hot som upplevts alltmer förstärkt genom konflikten i Ukraina och som fick Sverige att efter 200 år överge sin alliansfrihet och neutralitet. Denna 180-gradiga omsvängning har inte bara medfört att vi gått med i NATO utan att vi också dessförinnan offentliggjort vårt tidigare hemliga försvarssamarbete med USA genom att skriva på ett bilateralt avtal om ett förstärkt försvarssamarbete länder emellan – det så kallade DCA-avtalet. Omsvängningen visar på hur ett lands säkerhetspolitik inte enbart handlar om att skydda mot hot, utan lika mycket om att konstruera identitet. Hotbilder är inte bara en spegling av verkligheten – de hjälper också till att skapa den: de stabiliserar en självbild och skapar

¹ Detta diskussionsunderlag skall utvecklas och kompletteras med litteraturanvisningar till en publicerbar artikel. Jag tar därför väldigt gärna emot kritiska synpunkter, behov av förtydliganden och förslag till förbättringar. Vid utskriften av mina föreläsningsartiklar fann jag vissa avsnitt som under min muntliga framställning behandlats alltför kortfattat. Jag har därför valt att i efterhand lägga in några förtydliganden här och där i texten i form av fotnoter.

förklaringsmönster som legitimerar politiska val (de är med akademiskt fikonspråk performativa). När det som i Sveriges fall upplevdes råda skarpt läge såg vi hur den tidigare idealistiska ytan snabbt väjde för den realpolitiska kärnan: behovet att skydda det egna samhällets stabilitet, välstånd och livsstil. Som jag senare skall återkomma till avsåg härmed den svenska politiska ledningen att inte bara att försvara svenskt territorium utan också en plats i en global hierarki där den egna livsstilen förutsetts kunna fortleva trots de olika komplexa samhällsutmaningar som börjat göra sig alltmer gällande.

Vår svenska ÖB Michael Claesson önskade sig i radioprogrammet Gräns i P1 som sändes från Almedalen för några veckor sedan en debatt om de hotbilder som ligger bakom försvarsutredningen och de politiska besluten om upprustning. Jag tillhörde en av de 105 forskarkollegor och fredsaktivister som i slutet av april försökte bidra till debatten genom en artikel i Aftonbladet.

Vi baserade vår artikel på fyra perspektiv som vi tyckte saknades i det offentliga samtalet och den mediala debatten. De handlade om (1) upplevda säkerhetshot – Rysslands imperiebyggande ambitioner, (2) om bakomliggande orsaker till konflikten och vikten av att skilja på the rule based order och FN-systemet, (3) den unipolära världsordningens upplösning och önskvärdheten av en mer multipolär värld (4) samt behoven av Diplomatiska initiativ och Dialog i form av såväl en ny Säkerhetskonferens som en ny Utvecklingskonferens.

Vår artikel föll inte i god jord. Olika självutnämnda säkerhetsbedömare förfasades av vår naivitet – såväl från socialdemokrater som från höger. Den snäva åsiktskorridoren visade sig omedelbart. Vi anklagades för att gå president Putins ärende. Privat blev jag också utsatt för diverse påhopp. Bland annat kallades jag på nätet för landsförrädare och som flera inlägg på X hoppades på att svensk säkerhetspolis skulle neutralisera så snart som möjligt.

Jag tänkte att jag här idag under inledande 30 minuter skulle göra ett ärligt menat försök till att kort sammanfatta bakgrunden till och huvudinnehållet i våra fyra argument och avsluta med hur jag ser på det civila samhällets uppgift och den stora betydelsen som jag menar att ett nätverk som Fred och Klimaträttvisa kan spela i det opinionsarbete som måste till för att visa på fredens och den hållbara utvecklingens förutsättningar och därmed motverka militariseringen av det svenska samhället. Efter inledningen tänker jag att vi öppnar upp för kommentarer och frågor. Tiden till mitt förfogande innebär att det kommer att gå i en rykande fart. I gengäld har jag lovat arrangören att i efterhand tillhandahålla mina föreläsningsanteckningar. Detta ger oss också möjlighet att då fortsätta samtalet och tillsammans granska det vetenskapliga värdet av de perspektiv som jag kommer att föra fram.

Upplevda säkerhetshot – Rysslands imperiebyggande ambitioner

Rysslands invasion av Ukraina i februari 2022 utgjorde en av huvudanledningarna till svensk ansökan om Natomedlemskap. Hotbilden upplevdes avsevärt förstärkt vilket upplevdes dramatiskt ökade behoven av kollektiv säkerhet. Vi som skrivit artikeln menade unisont att föreställningarna om de militära traditionella hoten från den ryska björnen var överdrivna. Föreställningarna har präglat svenskt säkerhetstänkande alltsedan Stornordiska kriget i början av 1700-talet. Rysslands strategiska geopolitiska intressen västerut skall för närvarande snarast uppfattas som defensiva och handlar om buffertstater och att försvara sig mot upplevda existentiella hot, inte minst genom Natos expansion och utplacering av missilsystem i Polen och Rumänien. Rysslands mer offensiva geopolitiska ambitioner tycks främst rikta sig österut mot Eurasien med syfte att tillsammans med Kina och Iran med stöd från övriga BRICS-länder försöka att bygga upp en motpol till västvärldens dominans. Jag skall strax få anledning att återkomma till dessa bägge aspekter.

Det blev alldeles omgående uppenbart för mig att vi gett oss ut på en väldigt minerad mark. Det fanns inget utrymme för att föra fram andra perspektiv på det som skedde än vad som förekom i det offentliga samtalet. Flera kritiska läsare av vår artikel menade att vi gravt underskattade de geopolitiska hoten som bottnade i de ryska imperiebyggande ambitionerna och att vi inte var värda att tas på allvar. De återopade Putins tal den 10.2.2007, den 12.7.21 samt den 24.2. som belägg för deras argument och kunde inte se några andra anledningar till vare sig den ryska annekteringen av Krimhalvön 2014 eller den storskaliga invasionen av Ukraina 2022. När jag som genmäle funderade över om inte annekteringen av Krim 2014 måste förstås mot bakgrund av hotet från den nyvalda politiska ledningen i Ukraina (efter Majdan 2014) att säga upp det 20-åriga avtalet om Sevastopol i förtid och den påföljande risken för att djuphavshamnen så skulle omvandlas till en bas för Nato, avfärdades jag som en nyttig idiot. När jag apropå den storskaliga invasionen av Ukraina anförde att militärexperter i väst var eniga om att det inte handlade om någon fullständig invasion av Ukraina med avsikt att annektera landet utan mer om att skydda ryska minoriteter i Donbass området och på sin höjd destabilisera den politiska ledningen i Kiev, blev jag beskylld för att vara Putin-apologet. Men ingen av oss hade förmågan att tränga in i Putinregeringens tankevärld. Så hur kan någon vara så säker – tänk om det förhåller sig precis tvärtom emot vad vi tror?

Men läsa kan vi, så jag tyckte att de tal som återopades var intressanta och värda att studera lite djupare. Men det visade sig också genast här att det inte fanns något utrymme att förklara varför jag själv hade gjort helt andra tolkningar

och inte kunnat hittat några formuleringar i något av talen som tyder på att Putinregimen skulle bära på ambitioner att återupprätta det Sovjetiska imperiet. I ett av talen konstaterade Putin förvisso att upplösningen av Sovjetunionen var en geopolitisk katastrof men att han till fullo accepterade geopolitiska realiteter och de självständiga staternas suveränitet. Anledningen till att han såg Sovjetunionens upplösning som en katastrof hade mer att göra de inhemska socioekonomiska effekter som Ryssland drabbades av vid tiden för sin självständighet vid Sovjetunionens upplösning med en klart försämrad livskvalitet för den ryska befolkningen som följd. Detta inte minst på grund av västvärldens krav på att Ryssland vid sin självständighet skulle överta Sovjetunionens ackumulerade utlandsskuld. Ytterligare några kritiska läsare hänvisade till Krimkriget mellan 1853 – 1856 vars bakgrund bland annat utgjordes av Englands tolkning av Rysslands expansionsdrömmar mot Indien och Afghanistan, någonting som uppfattades helt ligga i linje med Peter den Stores testamente.²

Ingen av våra kritiska läsare kunde förstå att såväl EU:s som Natos expansion upplevts som allvarliga hot av den ryska regimen.³ EU:s förslag till associeringsavtal våren 2013 uppfattades vara av speciellt stor betydelse. Förslaget till avtalet kom att provocera fram Euromajdan-oroligheterna november 2013 efter det att den dåvarande presidenten Viktor Janukovitj beslutat att inte skriva under det.⁴ Det uppfattades av Moskva innehålla såväl säkerhetsmässiga frågor som ekonomiska som hamnade i konflikt med Rysslands nationella säkerhetsintressen.⁵ EU-förslaget skulle enligt Moskva

² "Peter I:s testamenten" är en märklig skrift som publicerats i många upplagor på olika språk, från 1812 inför Napoleons anfall på Ryssland och sedan inför varje krig mot Ryssland 1854, 1878, 1914 och 1941 liksom senare även under kalla kriget och i samband med invasionen av Afghanistan 1979 för att förklara Sovjetunionens aggressiva politik. Skriften citeras ofta än våra dagar "av författare, politiker, diplomater och militärer som faktiska bevis på Rysslands ambitioner att dominera världen". Detta till trots att den franske forskaren Jean-Henri Schnitzler redan år 1843 visat på att skriften från början var en förfälskning och aldrig författats av Peter den Store.

³ Artikel 51 i Lissabonfördraget handlar om den ömsesidiga försvarsplikten inom EU och hänvisar till [artikel 51 i FN-stadgan](#). Om en medlemsstat utsätts för en väpnad attack, är de andra medlemsstaterna skyldiga att ge den hjälp och det bistånd de kan, med alla tillgängliga medel

⁴ Det finns olika tolkningar till händelseutvecklingen på Majdan torget. Västvärlden beskriver det som en så kallad färgrevolution (en revolution av värdighet) mot korruption och maktförtryck medan regimen i Moskva (och en rad välrenommerade forskare i USA) upplevde den som en statskupp initierad och finansierad av USA i samverkan med Storbritannien.

⁵ Den ryska regeringens negativa inställning till Europeiska unionen har sina historiska förklaringar och förklarar aktuella spänningar. Det hade aldrig blivit något av den europeiska "kontinentalism" från Lissabon till Vladivostok som Mikhail Gorbachev föreställde sig i sitt tal om "Europas gemensamma hem" som han höll inför Europarådet i Strasbourg i juli 1989. Svårigheter om att komma överens om maktfördelningen inom det gemensamma hemmet mellan EU och Ryssland medförde efter några års förhandlingar att Sovjetunionens och Warszawapaktens upplösning i praktiken i stället kom att innebära en förstärkning av det transatlantiska samarbetet mellan EU, Nato och USA. Medan Ryssland fortfarande såg sig själv som en kulturell och militär stormakt och krävde att bli betraktad som en jämlik partner upplevde EU Ryssland som en svag motpart och en förlorare i det kalla kriget som borde rätta sig efter EU:s villkor för samarbetet.

försvåra ryska ambitioner med sitt Eurasien projekt genom att inte tillåta två frihandelsavtal samtidigt.

När det gällde Natos expansion från och med 1999 (Polen, Tjeckien, Ungern) har såväl Putin som Lavrov varit tydliga med att expansionen bröt mot gjorda överenskommelser och att den innebar ett existentiellt hot.⁶ De återopar Parisstadgan för ett nytt Europa (1990) och överenskommelsen som då gjordes om att inget lands säkerhet får byggas upp på bekostnad av något annat lands säkerhet (indivisible security). Västvärlden menade å sin sida att denna överenskommelse inte var aktuell eftersom NATO skall ses som en försvarsallians. Något som Moskva betvivlade utifrån sina empiriska erfarenheter från bland annat Natos insatser under 1990-talet slut och första halvan av 00-talet i forna Jugoslavien, Irak & Libyen. Erfarenheter som visade på hur NATO under USA:s unipolära ledarskap efter Sovjetunionens upplösning alltmer övergått till att bli ett offensivt verktyg för de liberala anspråken på universalism.

Svensk säkerhetspolitisk förändring

Det finns flera anledningar som förklarar omsvängningen i svensk säkerhetspolitik och att den svenska traditionella neutraliteten och alliansfriheten övergavs. Två sammanlänkade anledningar står att finna i Rysslands invasion av Ukraina och finländskt beslut om att ansöka om medlemskap i Nato. Därtill

⁶ Efter Sovjetunionens sammanbrott 1991 förändrades USA:s hållning snabbt från att vilja bevara unionens stabilitet – som i president George H.W. Bushs uppmärksammade "Chicken Kiev"-tal i augusti 1991 – till att stödja Jeltsins initiativ att upplösa den några veckor senare. Inom USA:s ledning fanns delade uppfattningar: försvarsminister Dick Cheney såg upplösningen som en möjlighet att permanent försvaga Ryssland, medan utrikesminister James Baker förespråkade försiktighet. President Bush följde inledningsvis Bakers linje, men anpassade sig snabbt när utvecklingen tog fart. I efterhand har denna period, liksom NATO:s östutvidgning, västs ingripanden i Kosovo och Libyen, samt uttalanden från amerikanska företrädare – som försvarsminister Lloyd Austins 2002 om att USA för all framtid vill "försvaga Ryssland ekonomiskt och militärt" – gett näring åt Vladimir Putins långsiktiga narrativ om att väst aldrig accepterat ett starkt och suveränt Ryssland. Detta har av Putinregimen i Moskva successivt byggts upp till ett ramverk av upplevt **existentiellt hot**.

För västvärlden har förvisso många av de avgörande händelserna sedan 1990-talet framstått som uttryck för normstyrd eller humanitär politik: demokratiseringsstöd, suveräna staters fria val att ansluta sig till NATO eller EU, och ingripanden i humanitära kriser. Men för den ryska ledningen – särskilt under Putin – har samma skeenden tolkats som stegvisa försök att inringa, undergräva eller omforma Ryssland och dess omgivning. NATO:s expansion (1999–2004), västs stöd till färgrevolutionerna i Georgien, Ukraina och Kirgizistan, samt USA:s roll i regimskiftet (till exempel Libyen 2011), har för Putin kommit att bilda en sammanhängande berättelse om västlig offensiv under täckmantel av demokrati. Euromajdan i Ukraina 2014 – och det efterföljande maktskiftet i Kiev – utgör för Kreml ett avgörande trauma: inte bara som geopolitisk förlust, utan som ett symboliskt hot mot Rysslands historiska, kulturella och identitetsmässiga sammanhang. Därtill förstärks detta narrativ av en värderingsmässig konflikt, där väst framställs som dekadent och normupplösande, medan Ryssland positionerar sig som förvaltare av traditionella, konservativa värden. Sammantaget ser den ryska ledningen sig inte som angripare, utan som försvarare av en hotad civilisation – och detta **existentiella tolkningsmönster** förklarar i stor utsträckning varför västliga avsikter så ofta har misstolkats, och varför frånvaro av en strategiskt empatisk dialog mellan Ryssland och väst fått så djupt tragiska konsekvenser.

kommer olika psykologiska förklaringar. Russofobin präglade även Sverige under många år. Som jag tidigare varit inne på hade det stora nordiska kriget mot Ryssland med svensk förlust i Poltava år 1709 liksom det finska kriget 1809 då Sverige förlorade Finland till Ryssland satt djupa spår och skapat stor benägenhet för rädsla för den ryska björnen. Därtill kom Sveriges självbild som moralisk stormakt. Lavrovs brev till samtliga EU:s utrikesministrar i december 2021 där han krävde stop för Natos expansion upplevdes inte av Sverige som ett förhandlingsutspel utan som ett kränkande ultimatum vilket provocerade fram ett behov hos den svenska politiska ledningen att omgående hävda sitt lands suveränitet.⁷

Som vi minns från den svenska försvarsdebatten under år 2022 var syftet med svenskt medlemskap i Nato att öka svensk säkerhet. Jag vill emellertid hävda att svensk säkerhet paradoxalt nog blivit mindre genom kombinationen av svenskt Nato-medlemskap och det bilaterala militära samarbetet med USA (det så kallade DCA-avtalet). Detta eftersom Ryssland anser sig ligga i en strategisk konflikt med väst, och att de upplever att Sverige blivit ”ännu mer en del av väst” efter Natointrädet för drygt ett år sedan. Genom DCA-avtalet med sin risk för USA:s kärnvapenplacering i de frizoner på svensk mark som USA förfogar över (alternativt några av deras kärnvapenbestyckade u-båtar gömda i svenska skärgården) kan Ryssland uppfatta sig nödgat till att övergå från sin defensiva hållning till väst till en mer offensiv hållning för att i händelse av en väpnad konflikt vara beredda att i förebyggande syfte slå ut USA:s kärnvapen på svensk mark för att helt enkelt kunna behålla sin egen andraslagsförmåga. Detta förhållande gör att Sverige på ett helt annat sätt än tidigare numera kan komma att utgöra ett militärt mål för Ryssland om Moskva känner sig provocerad till att överge sin defensiva strategi till en mer offensivt förebyggande.⁸

The causes of the causes – the rules based international liberal order

De grundläggande orsakerna till konflikten i Ukraina (causes of the causes) är inte främst geopolitiska (makt och kontroll av territorium) utan snarare civilisatoriska (identitet och kulturellt erkännande). Något som i sin tur har såväl sina inhemska nationella som globala orsaker.

⁷ Det svenska förhållningssättet, i linje med övriga EU-länder, visar tydligt på att också Sverige fortfarande ser på Ryssland som en förlorare från kalla kriget. ”Historien är slut” – liberalismen har segrat – det finns ingen som helst saklig grund för ideologiska och antagonistiska motsättningar. Det gällde för Ryssland att helt enkelt rätta in sig i ledet tillsammans med övriga EU-länder och ställa sig bakom den säkerhetsordning som gäller (Parisstadgan 1990) utan att ställa krav på alternativa tolkningar. Något som ur Moskvaregimens perspektiv vore liktydigt med att betrakta NATO som en försvarsallians som per definition inte hotar något lands säkerhetsintressen vars expansion därmed inte berörs av gjorda överenskommelser om vad som på diplomatspråk kallas ”indivisible security”.

⁸ Säkerhetspolitiska bedömare menar att det endast tar ett tiotal minuter för att en avfyrd kärnvapenbaserad missil från den svenska skärgården på östkusten skulle nå fram till Moskva. Det reducerar Rysslands möjlighet till avskräckning genom att reaktionstiden för att svara på det inkommande hotet blir för kort för att kunna använda sig av sin andraslagsförmåga.

Landets historiska och kulturella arv tillsammans med dess demografiska sammansättning gör att Ukraina vid sin självständighet 1991, i samband med Sovjetunionens upplösning, var ett delat land längs en kulturell och religiös konfliktlinje mellan Västra och Östra Ukraina. Västra Ukraina präglad av katolicism och historiska band till Centraleuropa, var mer nationalistisk, ukrainskspråkig, pro-europeisk orienterade sig kulturellt mot väst. Detta medan östra och södra Ukraina, där ryskspråkiga och ortodoxa identiteter dominerade, bar på en större kulturell närhet till Ryssland trots sina stora politiska och ideologiska skillnader. De pro-ryska sympatierna som varit i majoritet i östra och södra Ukraina bedöms emellertid ha minskat efter invasionen 2022, inte minst bland medelklassens yngre skikt.

När det gäller den globala konfliktlinjen handlar denna ytterst om det regelverk som skapades av västmakterna i Bretton Woods 1944 med syfte att under USA:s ledning slå vakt om västvärldens livsformer, levnadssätt och livsstil (det vill säga den regelbaserade världsordningen). Efter den koloniala befrielsen (som inleddes först efter andra världskriget) blev de nyblivna självständiga länderna tvingade att underkasta sig detta regelverk för att få tillgång till såväl lån från västvärldens finansiella institutioner som bistånd från västvärldens biståndsgivare. Denna världsordning och vad som kallas för Pax Americana och liberal internationalism har ingenting med FN-stadgan att göra. Den senare bygger på dåvarande kontinentala Västeuropas, Sovjetunionens och den globala syds krav på en suverän internationalism och den säkerhetsordning som ligger till grund för Folkrätten – där inte minst Sverige varit drivande.

Den regelbaserade världsordning som USA drev igenom under Bretton Woods avtalet bar på fröet till sin egen undergång som med tiden kom att slå tillbaka på dem själva. Den marknadsstyrda globaliseringen medförde en ojäm och exkluderande utveckling. Såväl i västvärlden som i det Globala Syd delades länder och befolkning in i vinnare och förlorare. Globaliseringen skapade ekonomiska även sår inom USA:s arbetarklass, detta inte minst eftersom Kina och andra tillväxtekonomier växte snabbare än USA själv vilket reducerade dess köpkraft. En utveckling som medförde geopolitiska maktskifte, framväxten av BRICS med alternativa valutasystem liksom Kinas Belt and Road initiativ (BRI), något som sammantaget ifrågasatte dollarns och USA:s dominans.

Obama var den siste presidenten som försökte upprätthålla "the rules based order" på USA:s villkor. Hans strävan efter sitt makttillträde 2009 att flytta USA:s utrikespolitiska fokus till Kina, genom den s.k. "Pivot to Asia" (eller Rebalance to Asia) var ett försök att omdirigera USA:s militära, diplomatiska och ekonomiska tyngdpunkt till Asien, där det framtida maktspelet ansågs ske. TPP (Trans-Pacific Partnership) var ett ekonomiskt verktyg för att exkludera Kina från en västorienterad handelszon. *"When more than 95 percent of our*

potential customers live outside our borders, we can't let countries like China write the rules of the global economy." — Barack Obama, *State of the Union Address*, 2015.

Finanskrisen som utlöstes i USA under åren 2008 – 2009 skadade tilliten till USA:s ekonomiska modell, både hemma och globalt, vilket kom att omöjliggöra denna politik. Finanskrisen visade sig utvecklas till en systemisk kris som underminerade inte bara förtroendet för finanssektorns självreglering, en av den liberala kapitalismens grundpelare, utan även förtroendet för USA:s moraliska auktoritet som föregångsland för global kapitalism. Detta skulle visa sig få stora konsekvenser för Obama administrationens försök att genomföra TPP. Den amerikanska medel- och arbetarklassen började vända sig mot den frihandel, outsourcing och globalisering som TPP representerade. TPP förknippades av valmanskåren med Wall Street, teknikbolag och "globala eliter" och bidrog till en förstärkt politisk polarisering. Amerikanska fackrörelser var eniga i sitt motstånd – detta tvingade till och med Hillary Clinton att distansera sig från TPP under hennes valkampanj 2016.

Det mer grundläggande problemet med försvaret av den regelbaserade ordningen för att upprätthålla västvärldens livsformer och livsstil (imperial mode of living) är enligt mina perspektiv inte enbart geopolitiskt. Det är också civilisatoriskt. Den liberala internationalismens ovillkorliga krav på fri handel, marknadens självreglerande processer och suveränitet oavsett inhemska kulturella traditioner stänger utrymmet för en diskussion om ett alternativt utvecklingstänkande samtidigt som behoven av en förändrad produktionsinriktning och resursanvändning alltmer gjort sig påminda. Detta inte minst för att kunna hantera vårt tids verkligt stora samhällsutmaningar som ytterst handlar om modernitet, existentiell hållbarhet och människans relationer till naturen. Jag skall senare återkomma till detta.

Från en unipolär till en multipolär världsordning

Obama-administrationens försök att rädda den liberala världsordningen genom Pivot-Asia kom genom sitt misslyckande att medföra två konsekvenser som enligt min mening påskyndar övergången från en unipolär till en multipolär värld. För det första innebar försöken att minska Kinas inflytande i Asien till att Xi Jinpings regering såg sig tvingade att agera för att stärka sitt inflytande inom det Globala Syd, inte minst genom sin aktiva delaktighet att bilda BRICS (2009 - 2011) och att i september 2013, i Kazakstan lansera Belt and Road Initiative (BRI). Enligt de gemensamma kommunikéerna från toppmötena (särskilt 2009 och 2010), var syftet med BRICS: "To contribute significantly to the

development of humanity and establish a more democratic and equitable international order.”⁹

För det andra skapade försöken att uppgradera den gamla ordningen, utan att erkänna att ordningen självt var i kris, det inhemska psykologiska och politiska utrymmet i USA för en anti-globalistisk populism, som Trump kunde mobilisera och använda sig av för sitt maktövertagande 2017. Något som öppnade vägen för en mer protektionistiskt inriktad nationalism. Sålunda inledde Trump under sin första mandatperiod 2017 - 2021 (1.0) en systematisk nedmontering av USA:s multilaterala samarbeten (inom typ WTO, olika FN-organ, Parisavtalet etcetera) med målet att återupprätta USA:s fulla suveränitet i varje avtal. Därmed förkastades i praktiken "the rules-based order".

Någon märkbar förändring skedde inte efter demokraternas återkomst till makten år 2020. Bidenadministrationen sade sig förvisso försvara "rules-based order", men i praktiken fortsatte avståndstagandet från den globalisering USA själv byggt upp – särskilt inom teknologi, försvar och råvarukontroll. Den liberala internationalismen och dess krav på universalism ersattes av vad som Bidenadministrationen kallade för strategisk selektivism. Det finns flera förklaringar till detta. Den ekonomiska utvecklingen i Kina var för stark för att kunna exkludera Kina. Global syd, som tröttnat på den arrogans (självgodhet) som upplevs ligga bakom västvärldens krav på liberal universalism, fann en mer tolerant samarbetspartner genom att BRICS började positionera sig som ett alternativ med respekt för suverän internationalism. Därtill kom att USA:s interna politiska polarisering tillsammans med den finansiella krisen utvecklats till ett globalt problem i takt med att dess allierade alltmer började ifrågasätta USA:s långsiktiga förmåga till global samhällsstyrning.

Det sätt på vilket USA:s minskade unipolära ledarskapsförmåga tog sig uttryck under Bidenadministrationen (2021 – 2025) och hur detta påverkade världsordningens stabilitet tror jag att vi lättare kan förstå genom att ta hjälp av den italienske politiske filosofen Antonio Gramscis teoribygge från 1920. I hans anteckningar från fängelset (2840 tätskrivna sidor) använde han sig av begreppet *interregnum* för att försöka fånga en krisperiod där den gamla ordningen förfaller, men en ny ännu inte helt har uppstått. Det är en tid av instabilitet och osäkerhet, präglad av nedgången i den härskande klassens hegemoni (dominerande inflytande) och kampen för en ny social och politisk

⁹ Enligt officiella kinesiska document var det motsvarande syftet med BRI "To promote the connectivity of Asian, European and African continents and their adjacent seas, establish and strengthen partnerships among the countries along the Belt and Road". Enligt Xi Jinpin:s egna uttalanden handlar det om "To build a community of shared future for mankind." Detta är ett nyckelbegrepp som används för att kontrastera BRI mot den västleda liberala världsordningen: där väst styr genom normer och rättigheter men där Kina säger sig erbjuda samverkan, suveränitet och utveckling på medlemsländernas egna villkor

ordning. Denna period kännetecknas av konkurrerande ideologier och sociala krafter som kämpar om dominans, och det är under denna tid som "sjukliga (morbida) symptom" kan uppstå, vilket återspeglar det gamla systemets sammanbrott.

Gramsci skrev under fascismens framväxt i 1930-talets Italien, men hans analys är relevant än idag. Som vi alla ser runt omkring oss präglas vår samtid av multipla kriser när det gäller såväl global och regional samhällsstyrning (exv. FN:s och EU:s roll för att hantera klimat, migration) som nationell och lokal samhällsstyrning (samhällstillit, ekonomisk otrygghet och ett teknologiskt skifte som omdanar allt från arbete till social samvaro). Detta är symptom på en förskjutning i den globala hegemoniska ordningen, där västerlandets roll och modell inte längre är hållbar och som också gradvis återspeglar sig på nationell och lokal nivå.

Trumpadministrationens återkomst 2025 (2.0) markerar därför inte bara ett politiskt skifte – utan ett systemskifte från liberal universalism till maktzoner, strategisk fragmentering och post-liberal ordning. Den andra Trumpadministrationen har accepterat att den liberala världsordningen är irreparabel, och att varje försök att rädda dess regelverk – som Obama eller Biden försökte – bara stärker konkurrenter och begränsar USA självt.

Trump navigerar i detta interregnum genom vad som på akademiskt fikonspråk kallas för strategisk nihilism. Eftersom han inser att USA förlorat sitt unilaterala ledarskap vill han helt enkelt förstöra världsordningen för att skapa utrymme för nya spelregler. Den strategiska nihilismen är medel och mål samtidigt: det destruktiva momentet är tänkt att bana väg för en ny typ av amerikansk dominans – inte genom global universalism, utan genom strategiskt förvaltd konkurrens (strategic managed competition), uppdelning i intressesfärer mellan stormakterna utifrån en bilateral makthierarki.¹⁰

Efter sitt andra maktövertagande har Trumpadministrationen (2.0) slutat låtsas – utan driver den postliberala strategin till sin spets. USA försöker inte längre "leda" en global ordning – det försöker konstruera ett nytt system av asymmetriska beroenden, bilateral lojalitet och maktsfärer. Den nuvarande politiken är därför inte strategilös – det är en återgång till äldre hegemoniska ideal: *Grossraum* (Carl Schmitt), *Heartland theory* (Halford Mackinder), *Grand Area strategy* (CFR 1940-talet), och Brzezinskis Eurasienobsession. Steve Bannons roll som ideologisk uttolare av detta skifte är central. Den

¹⁰ Jämförelser görs ibland med den stormaktspolitik som rådde i Europa under 1800-talet (den europeiska konserten som etablerades efter Wienkongressen 1815 mellan Storbritannien, Frankrike, Ryssland, Österrike och Preussen/Tyskland) och som byggde på principer som suveränitet, icke-inblandning och balanspolitik.

konserverativa revolutionens tänkare – särskilt Julius Evola – inspirerar till en syn på historia som cyklisk, där ordning bara kan uppstå ur radikal omstöpning.

Strategisk nihilism skall således inte uppfattas som en ad hoc baserad och nyckfull politik utan mål – snarare är kaoset en metod för att skapa utrymme för något nytt: en ordning där USA återigen kan dominera världen genom hanterad strategisk konkurrens och maktsfärsindelning. Tullarna skall förstås som instrument för geopolitisk ompositionering. De är inte uttryck för protektionism i klassisk mening, utan för regeldestruktion i hegemoniskt syfte. Tullpolitiken är inte ett avsteg från amerikansk tradition, utan ingår som ett viktigt led i en konsekvent strategi för att kunna navigera och behålla sin maktposition i en ny geopolitisk och historisk terräng.¹¹

De maktpolitiska globala förändringarna har medfört behov för såväl USA som för Kina och Ryssland av att positionera sig för att behålla ett så stort inflytande över världsekonomin och dess säkerhetsarkitektur som möjligt. För USA handlar det om förutsättningarna för fortsatt dominans om än med andra medel. Trots världens alltmer pluralistiska natur pratar Trump-administrationen om en multipolär värld i termer av tre maktcentra (främst USA och Kina men delvis också Ryssland) med suveräna intressesfärer utifrån vars och ens säkerhetsintressen.¹²

För Donald Trump handlar det för dessa maktcentra om att lösa intressekonflikter dem emellan genom förhandlingar som bygger på transaktionella relationer och vad som på akademiskt fikonspråk kallas för strategic managed competition. Problemen med den multipolära icke pluralistiska världsordning som USA öppnat upp för är dess exklusivitet och att den inte tillgodoser kraven på en mer demokratisk ordning där också små nationer kan göra sin röst hörd. Risker är därmed påtagliga för att bristen på politiska kanaler från och till medför våldsamma reaktioner (asymmetrisk

¹¹ Trumpadministrationens användning av strategisk nihilism skall således uppfattas som ett medvetet försök att bryta upp det regelbaserade, liberala världssystemet. Strategisk nihilism innebär inte frånvaro av strategi, utan är tvärtom en avsiktlig nedmontering av existerande strukturer och normer, i syfte att skapa utrymme för ny maktprojektion. Den bygger på föreställningen att det liberala regelverket inte längre tjänar USA:s intressen, eller att det blivit ett hinder för geopolitisk handlingsfrihet. I Trumps fall handlar det om: (1) Att undergräva multilaterala institutioner (WTO, FN, IMF) (2) Att ersätta rättsbaserad diplomati med transaktionell affärslogik ("deals") (3) Att tvinga andra stater in i bilateral lojalitetslogik, snarare än i universella normsystem. De omtalade tullarna mot BRICS-vänliga länder är därför inte bara ekonomiska hot – de är maktmedel i en ny värld där ekonomin används för att skifta geopolitiska allianser. Det är ett slags *kreativ förstörelse* applicerad inte på marknaden, utan på den globala ordningen själv.

¹² I sammanhanget bör det uppmärksammas att innehållet i begreppet multipolaritet kan ha olika innebörder och tolkas på olika sätt. I detta fall förknippas multipolaritet med makt och maktindelning. I det offentliga politiska samtalet kan högerextremister (och etnopluralister) använda begreppet multipolär (i bemärkelsen mångkulturell) för att beskriva vikten av kulturell åtskillnad. "Världen är multipolär därför att varje civilisation har sitt sätt att leva men bör inte blandas ihop (en form av separatism och global apartheid).

krigföring) från olika befolkningsgrupper som känner sig kulturellt och ekonomiskt exkluderade.

Anledningen till att USA signalerar att de vill dra sig ut ur Europa och därför kräver betydligt högre militära budgetsatsningar från Natomedlemmarna handlar inte bara om att det koloniala Europa måste ta ett eget ansvar för sin säkerhet. Kraven på militär upprustningen i de europeiska NATO-länderna skall i inte primärt uppfattas som defensiv, utan strategisk och framåtblickande. Den handlar om positionering i en kommande multipolär konflikt mellan USA och Kina, där Ryssland är en osäker bricka. De europeiska NATO-ländernas uppgift skulle då kunna tänkas bli att dels genom fortsatt krig i Ukraina försvaga Ryssland så att det inte effektivt kan bistå Kina, dels genom ingångna bilaterala militära avtal med USA (DCA-avtalen) stödja USA:s förväntade militära konfrontation med Kina i sydkinesiska havet.

Utifrån detta perspektiv blev det just avslutande Nato-mötets beslut om att öka medlemsländernas försvarsutgifter till 5 procent av BNP en stor framgång för USA. Utifrån ett sådant mer spekulativt perspektiv skulle också västländernas underrättelsetjänsters fokus på det "ryska hotet västerut" närmast kunna uppfattas som ett retoriskt instrument för att motivera folkligt stöd till den massiva upprustning som överenskommits. Detta parallellt med den långsiktiga strategin att förbereda Europa för den nödvändiga rollfördelning i den nya stormakts-dynamiken som krävs för att Europa skall kunna förbli en ekonomisk och teknologisk tillväxtorienterad och konsumtionsinriktad privilegierad del av det Globala Nord. Något som förklarar den stora vikt som EU lägger vid det tänkta associeringsavtalet med Ukraina och sin fortsatta expansion österut.

Det kan vara i detta perspektiv som vi också delvis skall förstå svensk rustningsiver. Även Sverige behöver förstärka sig militärt inför den stormaktskonflikt som kan förväntas med Kina. Om inte annat för att hålla sjöfartsvägarna öppna genom Sydkinesiska havet. Pål Jonsson menar att detta ligger i svenskt nationellt säkerhetsintresse. För svenskt vidkommande får sådan spekulation visst stöd i det faktum att den senaste svenska försvarsberedningen i förhållande till tidigare rapporter numera målar upp betydligt starkare hotbild när det gäller Kina som globalt systemhotande kraft. Den svenska hotbilden skiljer sig härvidlag från exempelvis Tyskland och Frankrike, där Kina i högre grad ses som en konkurrerande partner än som ett hot. I Sverige har politisk retorik, säkerhetstänkande och underrättelsebedömningar i samverkan format en opinion som är mer kritisk till Kina. Försvarsberedningens rapporter – som speglar politisk konsensus – förmedlar ett budskap om att Sveriges säkerhet måste tolkas i ett globalt sammanhang – detta inte minst med tanke på Sveriges exceptionellt stora exportberoende. DCA-avtalet får i detta ljus betydelse långt utöver nationellt försvar – det fungerar som ett instrument för geopolitisk

positionering i en värld där systemkonflikter mellan demokratier och auktoritära stater intensifieras.

Fred och utveckling när tiden ömsar skinn

Det är mot bakgrunden av att vi befinner oss i ett interregnum där det gamla inte tillåts dö eftersom det nya ännu inte kan födas som jag som tillhörde de 105 som skrev artikeln i Aftonbladet drog slutsatsen om att det fanns ett visst manöverutrymme för genomförandet av två olika internationella konferenser med uppgift att komma överens om regelverk för att stärka länders förmåga att hantera vår tids globala utmaningar. En handlade om vikten av en ny säkerhetskonferens som kunde ta vid efter Helsingforskonferensen 1975. Den andra konferensen som vi föreslog handlade om den hållbara utvecklingens betingelser.

Behoven av en ny säkerhetskonferens

När det gäller den föreslagna säkerhetskonferensen behöver säkerhetsbegreppet breddas till att förutom militära hot inkludera andra typer av hot som kräver ett globalt samarbete, inte minst när det gäller frågan om klimatförändringarnas orsaker och effekter, pandemier och internationell kriminalitet. Därtill kommer att den rådande säkerhetsstrukturen är alltför ensidigt beroende av ett fortsatt amerikanskt ledarskap och en unipolär ordning som i allt högre utsträckning gått ur tiden. Den föreslagna säkerhetskonferensen skall därför också syfta till att inleda diskussioner om en helt ny säkerhetsarkitektur som lever upp till de krav som bland annat BRICS-länderna ställer på en demokratisk multipolär värld med en rättvis maktindelning utifrån den suveräna internationalismens principer och med respekt för folkrätten. Inte minst gäller detta Natos framtida roll liksom den potential för en mer jämlik och rättvis global samhällsstyrning som regionala block kan tänkas innehålla.

Den föreslagna säkerhetskonferensen skall ses som en omstart på Helsingforskonferensen 1975. Den ursprungliga konferensen, initierad av OSSE, avsåg att skapa en återkommande plattform för dialog mellan öst och väst, trots skilda världsbilder. Den byggde på principen att förhandling och respekt för suveränitet kunde samexistera med rätten till mänskliga fri- och rättigheter. Konferensen misslyckades med att uppfylla Sovjetunionens mål om att skapa en ny europeisk säkerhetsarkitektur som kunde ersätta de militära allianserna NATO (1949) och Warszawapakten (1955). Medan Västalliansen såg OSSE som ett komplement till, inte en ersättning för, NATO ville Sovjetunionen

ersätta militärblocken med ett all-europeiskt säkerhetssystem utan USA:s inblandning. Detta var någonting som USA bestämt avvisade.¹³

När det gäller manöverutrymmet för att få en sådan omstart till stånd tänker jag att Ukraina konfliktens utveckling tillsammans med framväxten av en mer multipolär ordning öppnat upp ett nytt fönster för en betydligt mer framgångsrik Helsingforsprocess 2.0. syftande till en Pan-europeisk säkerhetsarkitektur än förra gången det begav sig 1975. Detta beror på att det alltmer upplevda hotet från Kina sannolikt ökar USA:s intresse av att försöka slå in en kil mellan Ryssland och Kina. Därtill kommer USA:s behov av att också samtidigt finna former för att Europa själva såväl skall stärka sin egenförmåga att hantera upplevde hot från Ryssland som att ha kapacitet att bistå USA vid en eventuell militär konfrontation med Kina i Sydkinesiska sjön. För att en liknande konferens skall ha några möjligheter att nå sitt syfte spelar dialogens utformning en viktig roll. En strategiskt empatiskt inriktad dialog där parterna strävar efter att begripa sig på varandras bevekelsegrunder utan att nödvändigtvis hålla med varandra blir en förutsättning. Antagonistiska motsättningar måste bearbetas och fördomsfulla fiendebilder undanröjas. Det är genom att gå i varandras mockasiner som det blir möjligt att identifiera sammanfallande intressen och betrakta motparten, inte som fiende som måste utplånas utan som motståndare med, utifrån sina perspektiv, legitima anspråk.

Behoven av en ny utvecklingskonferens

En hållbar fred och säkerhet handlar inte bara om frånvaron av krig. Det handlar också om att skapa förutsättningar som gör det möjligt att tillfredsställa de olika aktörernas grundläggande basbehov. Den norske fredsforskaren Johan Galtung var noga med att härvidlag skilja på negativ fred (frånvaro av våld) och positiv fred (närvaron av rättvisa, jämlikhet, social integration och mänsklig värdighet). Denna aspekt har blivit allt viktigare att beakta till följd av den negativa inverkan på natur och miljö som bland annat följt i den västerländska fossildrivna moderniseringens spår.

När det gäller den andra föreslagna utvecklingskonferensen blir det därför en viktig uppgift att mejsla fram utvecklingsstrategier för västvärlden som är mindre energikrävande (tillväxtorienterade och konsumtionsinriktade) och som medger ett större miljöutrymme för det globala syd att tillgodose dess

¹³ Behoven av att tillgodose USA:s nationella säkerhetsintresse gjorde frågan om NATO:s fortsatta existens icke förhandlingsbar. Under mina egna studier på National Security Archive i Washington i samband med mitt eget avhandlingsarbete kunde jag läsa om hur USA accepterade inbjudan till Helsingforskonferensen främst för att få Sovjetunionen att, i utbyte mot att gränserna för Östtyskland accepterades utifrån andra världskrigets maktpolitiska realiteter på marken, acceptera frågan om respekt för mänskliga rättigheter. Detta sågs i Washington som ett viktigt stöd till de oppositionella grupper som började växa fram i Östeuropa. Ett stöd som visade sig bli till en tidsinställd bomb genom att 15 år senare bli helt avgörande för Sovjetunionens upplösning.

befolkning en ökning av materiell standard och välbefinnande. Inte minst måste de aktuella värdeöverföringarna från det Globala Syd till det Globala Nord minska. Västvärldens levnadsstandard (imperial mode of living) får inte längre bygga på fortsatt exploatering av det Globala Syd. Därtill kommer att varken västvärldens regelbaserade ordning eller vad som framkommit om Eurasien-ländernas utvecklingstänkande tyder på några som helst förutsättningar för en fredlig och hållbar utveckling i dess samtliga dimensioner ¹⁴. Därtill kommer att utvecklingstänkandet i bägge fallen är alltför tillväxtorienterat, konsumtionsinriktat och resursberoende – inte minst när det gäller behovet av fossil energi. Utvecklingskonferensen syftar därför till att inleda samtal om ett alternativt utvecklingstänkande som är långsiktigt mer hållbart – såväl ekologiskt, ekonomiskt, socialt och existentiellt.

Det handlar här om vad som behöver göras för att ge förnyad energi åt genomförandet av FN:s globala mål för en hållbar utveckling (Agenda 2030) såväl när det gäller åtgärder på nationell som på en lokal nivå.

Civilsamhällets roll

På kort sikt handlar det för Sverige om att tillsammans med de övriga nordiska länderna påverka övriga europeiska Natomedlemmar till att verka för att omgående återupprätta dialogen mellan USA och Ryssland med syfte att till varje pris undvika ett krig i Europa. En dialog mellan USA, Kanada, Europa och Ryssland är också av största vikt när det gäller den säkerhetsstruktur som måste till för Arktis. På längre sikt menade vi på att Sverige skulle kunna utnyttja sitt Natomedlemskap till att tillsammans med de nordiska länderna spela en central roll för att få de ovannämnda och nödvändiga säkerhets- och utvecklingskonferenserna till stånd – inte minst mot bakgrund av de nordiska ländernas tidigare gemensamma historiska erfarenheter.

Problemet härvidlag är emellertid att det knappast finns något större opinionsmässigt stöd och politiskt utrymme för politiska eliter i de nordiska länderna att ta liknande initiativ vare sig det gäller det ena eller det andra. Det är här som det nordiska civilsamhället skulle kunna spela en viktig roll. Inte bara för att mobilisera opinionsstöd för sådana politiska initiativ utan också genom att själva i samarbete med sina globala nätverk ordna ett europeiskt forum för Fred och Klimaträttvisa för att visa på att vi är många och att samtal om fred och en hållbar utveckling är möjliga att föra. Här är jag övertygad om att även olika europeiska trossamfund med olika inriktningar tillsammans med sina nätverk skulle kunna komma att spela en avgörande roll.

¹⁴ Jag syftar här på Forum Future 2025 tidigare denna månad i Moskva eller under det just avslutade Eurasien Forum i Minsk)

Avslutning

Kära vänner, Vi lever i rädslans tid – rädslan kan bara hanteras genom mänskliga möten och demokratiska samtal. Som rubriken till min inledning påminner oss om menar jag att rörelseriktningen i vilket spänningsfält (interregnum) vi befinner oss är påverkbar vilket gör att utrymmet för den diskursiva kampen vidgas. Vi kan alltså se vår tids interregnum som ett strukturellt tillfälle till förändring där de två föreslagna konferenserna spelar en viktig roll. Ett europeiskt forum för Fred och Klimaträttvisa liksom ett av freds- och miljörörelsen initierat Helsinki 2.0 skulle därutöver kunna vara ett sådant utrymme där det diskursiva rummet inte bara vidgas, utan också lyckas mobilisera opinion och politiskt stöd så att de slutsatser som dras och de åtgärder som identifieras kan konkretiseras i politiska initiativ och omsätts till praktik. Dialogen, mellan politiska beslutsfattare och det civila samhället spelar en avgörande roll för att tillfället skall kunna gripas.

Parallellt med arbetet för ett Europeiskt Forum för Fred och Klimaträttvisa får vi var och en så gott vi förmår ta upp samtalet med våra grannar och med våra arbetskamrater hur vi kan föreställa oss en lokalt hållbar utveckling som gör det möjligt för mänskligheten att leva tillsammans i en värld i förändring. Bokförläggaren David Karlsson på Bokförlaget Korpen i Göteborg uppmärksammade mig härvidlag på poeten Reidar Ekner's dikt för nu rätt många år sedan

*Där nere längs marken, där börjar det nya
Medan dinosaurierna slåss och brakar ihop*

Vänner – jag stannar här och öppnar upp för kommentarer och diskussion.